

Γλωσσική συρρίκνωση: κοινωνιογλωσσική προσέγγιση των ιδεολογιών και των γλωσσικών πρακτικών της κοινότητας Ουρούμ

Ποπωβίδου Μιλένα

Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη

Η γλωσσική συρρίκνωση¹ είναι η διαδικασία με την οποία μία δίγλωσση ή πολύγλωσση κοινότητα εγκαταλείπει σταδιακά τη χρήση μίας ή περισσότερων γλωσσών προς όφελος μιας άλλης/άλλων. Οι αιτίες που πυροδοτούν τη γλωσσική συρρίκνωση είναι ως επί το πλείστον κοινωνικές, ενώ οι πρόσφατες κοινωνιογλωσσικές έρευνες υπογραμμίζουν την καθοριστική συμβολή των γλωσσικών ιδεολογιών των ομιλητών/τριών στη διαδικασία. Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να αναδείξει τη σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές και γλωσσικές παραμέτρους στην εξέταση της γλωσσικής συρρίκνωσης της Ουρούμ, μίας γλωσσικής ποικιλίας της ανατολικής Τουρκικής που μιλιέται από τους Έλληνες της Γεωργίας που ζουν σήμερα στην Ελλάδα. Η Ουρούμ αποτέλεσε το γλωσσικό κώδικα που χρησιμοποιούσαν οι Ορθόδοξοι Έλληνες της Γεωργίας προκειμένου να διαφοροποιηθούν από άλλες ομόθρησκες εθνοτικές ομάδες. Με τη διάλυση, όμως, της Σοβιετικής Ένωσης, μεγάλο μέρος της κοινότητας ακολούθησε το δρόμο της εξωτερικής μετανάστευσης προς την Ελλάδα. Η ανθρωπολογικού προσανατολισμού έρευνα που διεξήχθη κυρίως σε περιοχές εγκατάστασης της κοινότητας στη Βόρεια Ελλάδα, εστιάζει στο κατά πόσο οι ομιλητές/τριες της Ουρούμ έχουν αφομοιώσει τον κυρίαρχο ιδεολογικό λόγο που θέλει τις γλώσσες να κατηγοριοποιούνται σε ισχυρές και ασθενείς, ενώ και με τη συνεξέταση διάφορων κοινωνιογλωσσικών διεργασιών όπως η διαπραγμάτευση της εθνικής ταυτότητας, επιδιώκεται να αντληθούν δεδομένα σχετικά με τις γλωσσικές πεποιθήσεις και τη γλωσσική συμπεριφορά των ομιλητών/τριών κατά τη διεπίδρασή τους, κυρίως αναφορικά με την προοπτική επιβίωσης της γλώσσας μελλοντικά.

¹ Ο αντίστοιχος αγγλικός όρος είναι «*language shift*» και αποδίδεται στην ελληνική είτε ως *γλωσσική συρρίκνωση*, *γλωσσική μετατόπιση* ή *γλωσσική υποχώρηση*. Προτιμάμε τον όρο *συρρίκνωση*, καθώς εστιάζει και στη συρρίκνωση του γλωσσικού συστήματος που παρατηρείται σε θνήσκουσες γλώσσες.

Λέξεις κλειδιά: γλωσσική συρρίκνωση, γλωσσική κοινότητα, διγλωσσία/πολυγλωσσία, γλωσσική ιδεολογία, γλωσσική συμπεριφορά

1. Εισαγωγή

Η γλωσσική συρρίκνωση μπορεί να ιδωθεί, σύμφωνα με τον Tsitsipis (1998: 1), ταυτόχρονα ως ένα γλωσσικό και κοινωνικο-πολιτισμικό φαινόμενο. Με τον όρο γλωσσική συρρίκνωση αναφερόμαστε στη διαδικασία που συντελείται σταδιακά και οδηγεί μία γλώσσα σε υποχώρηση ή στο θάνατο, ως απόρροια του συνδυασμού εξωγλωσσικών παραγόντων και γλωσσικών ιδεολογιών και πρακτικών που υιοθετούν οι ομιλητές/τριες μίας κοινότητας (Brenziger & Dimmendaal 1992: 3 · Field 2009: 39). Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας αποτελεί η αντικατάσταση της ισότιμης διγλωσσίας των ομιλητών/τριών,² της συνθήκης, δηλαδή, κατά την οποία γλωσσικοί κώδικες που κατέχουν οι ίδιοι/ες εξακολουθούν να συνυπάρχουν στο γλωσσικό τους ρεπερτόριο, με μία κοινωνικά ιεραρχημένη διγλωσσία (Hill & Hill 1980: 321), όπου ο ισχυρότερος θεσμικά κώδικας υποκαθιστά τις λειτουργίες και τις χρήσεις της ασθενέστερης γλώσσας, εξωθώντας την σε όλο και πιο περιορισμένες περιστάσεις χρήσης και καθιστώντας την τελικά μη λειτουργική για τις επικοινωνιακές ανάγκες των ομιλητών/τριών (Wurm 1991 · Crystal 2000 · Janse 2003). Έτσι, η γλωσσική συρρίκνωση θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι κατά κύριο λόγο συνυφασμένη με τις τοπικές και μειονοτικές γλώσσες που υποτάσσονται³ στις κυρίαρχες γλώσσες και συχνά καταλήγουν να εξυπηρετούν αποκλειστικά την ανάγκη έκφρασης τοπικής αλληλεγγύης (Hill & Hill 1980: 321-322 · Hill 1993: 74 · Τσιτσιπής 2001: 299 · Field & Kroskrity 2009: 4).

Στην παρούσα μελέτη θα εστιάσουμε στη διαδικασία γλωσσικής συρρίκνωσης της Ουρούμ, μίας μειονοτικής γλώσσας που κατατάσσεται στις ποικιλίες της ανατολικής Τουρκικής και μιλιέται σήμερα από τους Έλληνες της Γεωργίας, οι οποίοι μετά το 1990 και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, μετανάστευσαν και εγκαταστάθηκαν στην

² Ο Ferguson (1959) ορίζει αυτού του είδους την κοινωνική διγλωσσία ως «*diglossia*», αναφερόμενος στη διαφορετική κοινωνική κατανομή δύο γλωσσών με κοινή προέλευση (π.χ. καθαρεύουσα/δημοτική), ενώ ο Fishman (1967) επεκτείνει την ιδέα για γλώσσες με διαφορετική προέλευση. Ο όρος «*bilingualism*» που στα ελληνικά αποδίδεται ως «*διπλογλωσσία*», δεν αναφέρεται σε κοινωνικά διαφοροποιημένη διγλωσσία.

³ Ο Tsitsipis (1998: 5) αξιοποιεί τον όρο «*υποταγή*» (*subordination*) μίας γλωσσικής κοινότητας σε μία άλλη, αντιστοιχίζοντας τη διαδικασία με τον κάθετο άξονα της κοινωνικο-οικονομικής διάκρισής τους.

Ελλάδα, όπου και ζουν τα τελευταία 30 περίπου χρόνια. Οι ομιλητές/τριες διατηρούν ένα πλούσιο γλωσσικό ρεπερτόριο, κατέχοντας εκτός της Ουρούμ και τη Ρωσική και σε μικρότερο βαθμό τη Γεωργιανή, Αρμένικη και Ποντιακή, που ήταν εναλλακτικοί γλωσσικοί κώδικες επικοινωνίας στην πολυπολιτισμική και πολύγλωσση Γεωργία (Amiridze 2019). Η Ουρούμ έχει δεχτεί έντονες επιδράσεις από τη Ρωσική, που είναι και η πιο διαδεδομένη γλώσσα του ρεπερτορίου τους, διαμορφώνοντας αρκετές αποκλίσεις της διαλέκτου ως προς την ομάδα των γλωσσών της ανατολικής Τουρκικής, οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την αμοιβαία κατανοησιμότητά τους (Skorpeteas 2013).

Η οπτική από την οποία έγινε η εξέταση της κοινότητας είναι βασικά ανθρωπολογική και εθνογραφική, καθώς στόχος ήταν η πρόσβαση στην κοινότητα και η άντληση δεδομένων μέσω της διεξαγωγής κοινωνιογλωσσικών και σε βάθος συνεντεύξεων, της παρατήρησης της καθημερινής γλωσσικής συμπεριφοράς των μελών, της διερεύνησης της γλωσσικής ιδεολογίας καθώς και της καταγραφής δεδομένων φυσικού λόγου (αφηγήσεις, διάλογοι, τηλεφωνικές συνομιλίες) (Γούτσος & Μπέλλα 2022: 33-36).

Η επιτόπια έρευνα διεξήχθη στην περιοχή της κεντρικής Μακεδονίας με επίκεντρο τη Θεσσαλονίκη, καθώς και σε μικρότερη κλίμακα στην ανατολική Μακεδονία και Θράκη πάνω σε 70 ομιλητές/τριες της κοινότητας από 20 έως 85 ετών και ο συνολικός όγκος του καταγεγραμμένου υλικού, τόσο από τις συνεντεύξεις όσο και από τη γλωσσική αλληλεπίδραση των ομιλητών/τριών, ανήλθε σε 30 περίπου ώρες.

2. Θεωρητικό υπόβαθρο της έρευνας

Η ανθρωπολογική έμφαση της παρούσας εργασίας έγκειται στην παρατήρηση και καταγραφή της γλώσσας και των πρακτικών της κοινότητας σε συνάρτηση με το ευρύτερο κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον των ομιλητών/τριών (Duranti 1997: 3). Κατ' αυτόν τον τρόπο και η γλωσσική συρρίκνωση της Ουρούμ εκλαμβάνεται ως διαδικασία συνυφασμένη με τις κοινωνικο-πολιτισμικές διεργασίες και ιδεολογίες που συγκροτούν την κοινότητα και επηρεάζουν τις γλωσσικές πρακτικές των μελών της, όπως αποκαλύπτουν και οι θεωρητικές αρχές που αντλούμε από την ανθρωπολογία της γλώσσας και την κοινωνιογλωσσολογία του 2^{ου} και 3^{ου} κύματος (Eckert 2012).

Βασική επιδίωξη της ανθρωπολογίας της γλώσσας είναι η μελέτη της αλληλεπίδρασης των γλωσσικών κοινοτήτων με την ευρύτερη κοινωνικο-πολιτισμική οργάνωση εντός της οποίας συγκροτούνται, καθώς και η ανάδειξη των λειτουργικών πτυχών της γλώσσας έναντι των γνωστικών, υιοθετώντας την άποψη ότι οι γλώσσες κάνουν πολλά

περισσότερα πράγματα από το να μεταφέρουν απλώς γνωστικού τύπου μηνύματα (Τσιτσιπής 2004). Το δεύτερο κύμα της κοινωνιογλωσσολογίας εστιάζει με παρόμοιο τρόπο στη σημασία των εθνογραφικών προσεγγίσεων στη μελέτη των γλωσσών, τονίζοντας την ενεργό παρουσία και ανάμειξη του/της ερευνητή/τριας στην κοινότητα που εξετάζει, ενώ το τρίτο κύμα αναδεικνύει τους μηχανισμούς και τα μέσα κατασκευής και πραγμάτωσης κοινωνικών ταυτοτήτων διαμέσου του λόγου (Eckert ό.π.).

Μολονότι ένας σημαντικός αριθμός ερευνών πάνω στη γλωσσική συρρίκνωση διεξάγεται ακολουθώντας το θεωρητικό υπόδειγμα της παραδοσιακής κοινωνιογλωσσολογίας που δίνει έμφαση σε στατιστικά μετρήσιμες παραμέτρους (βλ. πρώτες κοινωνιογλωσσικές έρευνες του Labov), υπάρχει μία σειρά άλλων που έχουν ανθρωπολογικές καταβολές. Η μεθοδολογία που ακολουθεί η παραδοσιακή κοινωνιογλωσσολογία δύναται να ερμηνεύσει την επίδραση διάφορων ανεξάρτητων κοινωνικών μεταβλητών, όπως η κοινωνική τάξη π.χ., πάνω σε εξαρτημένες γλωσσικές μεταβλητές, ωστόσο, ο συσχετισμός αυτός δεν επαρκεί για να εξηγήσει σε βάθος τις σχέσεις που αναπτύσσουν τοπικές κοινότητες (γηγενείς ή μεταναστευτικές) με τους ευρύτερους πολιτικούς και πολιτισμικούς σχηματισμούς (Τσιτσιπής 2005: 20). Σχέσεις, που σύμφωνα με τη Woolard (1998: 16) και τη Mertz (1989: 109) επηρεάζουν τη γλωσσική διατήρηση όχι άμεσα αλλά με τη διαμεσολάβηση των γλωσσικών πεποιθήσεων και των κοινωνικών σχέσεων των ομιλητών/τριών, παράμετροι ιδιαίτερα σημαντικές και για την έρευνα μας. Για το λόγο αυτό, αξιοποιούμε το παράδειγμα διάφορων ερευνών που προσεγγίζουν το φαινόμενο της γλωσσικής συρρίκνωσης από μία πρωτίστως ανθρωπολογική σκοπιά. Τέτοιες είναι ενδεικτικά της Hill (1983) για τη γλωσσική συρρίκνωση της Nahuatl στο Μεξικό, της Gal (1979) για την υποχώρηση της Ουγγρικής στην Αυστρία, του Kroskrity (2009) για τις διάφορες ιθαγενείς γλώσσες της Αμερικής που απειλούνται με εξαφάνιση, και του Tsitsipis (1998) για τη γλωσσική συρρίκνωση στην αλβανόφωνη κοινότητα της Ελλάδας.

3. Γλωσσική ιδεολογία

Σύμφωνα με τη Woolard (1998: 11-20) η γλωσσική ιδεολογία έχει κατά καιρούς δεχτεί διάφορους ορισμούς και προσεγγίσεις: η ανθρωπολογική παράδοση εντοπίζει τη γλωσσική ιδεολογία εντός του γλωσσικού συστήματος και θεωρεί πως αυτή συνιστά ένα πεδίο τομής ανάμεσα στη γλωσσική χρήση και δομή, γεγονός που παραπέμπει και στην διαδεδομένη άποψη του Silverstein (1979) ότι η ιδεολογία όχι μόνο εξηγεί αλλά στην

πραγματικότητα επηρεάζει τη γλωσσική δομή. Επιπλέον, η ανθρωπολογική διάσταση στη μελέτη της γλώσσας, συνδέει τη γλωσσική ιδεολογία με διάφορα είδη συνομιλίας, πεδίο στο οποίο και η εθνογραφία της επικοινωνίας έστρεψε από νωρίς το ενδιαφέρον της εστιάζοντας στη γλωσσική και συγκεκριμένα συνομιλιακή πρακτική των ομιλητών/τριών (Woolard & Schieffelin 1994: 59-60 · Kroskrity 2010: 194). Η εθνογραφία της επικοινωνίας, που ταυτίστηκε κυρίως με το έργο των Hymes (1972) και Gumperz (1982), αντιλαμβάνεται εξίσου τη γλωσσική ιδεολογία ως μία διαδικασία που προκύπτει κατά τη διεπίδραση και όχι τόσο ως ένα κοινό πολιτισμικό υπόβαθρο που συνέχει τους ομιλητές, ενώ ανάγει τις γλωσσικές πεποιθήσεις των ομιλητών/τριών σε μέρος άλλων πολιτισμικών και κοινωνικών διεργασιών (Briggs 1992).

Η γλωσσική ιδεολογία αποτέλεσε ένα κατεξοχήν πεδίο ενδιαφέροντος και των ερευνών για τις γλωσσικές επαφές, όπως η δική μας. Παραδοσιακά, οι κοινωνιογλωσσικές έρευνες εντός του συγκεκριμένου χώρου, εστιάζουν στη μελέτη των φαινομένων της γλωσσικής διατήρησης-συρρίκνωσης, των γλωσσικών αλλαγών ως αποτέλεσμα της γλωσσικής επαφής, της σχέσης γλώσσας και εθνότητας, των γλωσσικών στάσεων, και της γλωσσικής πολιτικής μεταξύ άλλων. Απόψεις και στάσεις των ομιλητών/τριών σχετικά με τη γλώσσα (Aghyisi & Fishman 1970 · Garrett 2010), προβλέψεις αναφορικά με την επιβίωση των γλωσσών, προτιμήσεις συγκεκριμένων γλωσσών σε πολύγλωσσες κοινότητες, πεδία χρήσης των γλωσσών και λειτουργίες τους (Woolard 1989: 360), σχέση γλώσσας και κοινωνικής ταυτότητας (Edwards 2009), απόψεις για το συνιστά γλώσσα και τι όχι, είναι μόνο κάποιες από τις ερμηνείες που κάνουν και τις λειτουργίες που προσδίδουν οι ομιλητές/τριες στη γλώσσα. Ορισμένες από αυτές τις ερμηνείες φαίνεται να αποβαίνουν ιδιαίτερα καθοριστικές για την τύχη των γλωσσών (Field & Kroskrity 2009: 4) και απαντώνται συχνά και ανάμεσα στους ομιλητές/τριες της Ουρούμ αλλά και άλλων μειονοτικών γλωσσών που στερούνται κοινωνικής ισχύος και ευρύτερης αναγνώρισης.

Σύμφωνα, μάλιστα, με τον Τσιτσιπή (2001: 299) αλλά και τις Woolard & Schieffelin (1994: 63), οι ερμηνείες που εμπερικλείουν την ιδεολογική διχοτόμηση ανάμεσα σε πλήρεις και ελλιπείς γλώσσες, αναπαράγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον κυρίαρχο ιδεολογικό λόγο που προβαίνει σε ταξινομήσεις με όρους ανωτερότητας/κατωτερότητας των γλωσσών, και κατ' επέκταση ανωτερότητας και κατωτερότητας των ομιλητών/τριών τους (Gal 1993: 337), μπορούν να οδηγήσουν στη γλωσσική συρρίκνωση. Αξίζει να αναφερθούμε στη χαρακτηριστική αρνητική αντίδραση που συνάντησε η ερευνήτρια αναφορικά με τη χρησιμότητα μίας έρευνας πάνω σε μία γλώσσα που είναι

«μπερδεμένη», όπως αποκαλούν συχνά την Ουρούμ οι ομιλητές/τριες της. Το κατεξοχήν πεδίο της ιδεολογικής διαπάλης της Ουρούμ με την Ελληνική εντοπίζεται σε αυτήν την ταξινόμηση στην οποία προβαίνουν-συνειδητά ή ασυνείδητα-οι ομιλητές: από τη μία έχουμε μία ισχυρή πολιτισμικά και κοινωνικά γλώσσα όπως η Ελληνική και από την άλλη μία γλώσσα που απαξιώνεται σε τέτοιο βαθμό που καταλήγει τελικά να ταξινομείται από τους ίδιους τους ομιλητές/τριες της ως *μη γλώσσα*, όπως εξηγεί χαρακτηριστικά και ο Sasse (1992: 17).

3.1. Γλώσσα και ταυτότητα

Σύμφωνα με τους Hill (1985: 203), Kroskrity (1998: 112-113, 2004: 498), τις Bucholtz & Hall (2004: 369, 2005) κ.ά., τα γλωσσικά μέσα με τα οποία πραγματώνουν την ταυτότητά τους οι ομιλητές/τριες, συνιστούν επίσης πεδίο γλωσσικής ιδεολογίας. Η συγκεκριμένη οπτική της ταυτότητας συνάδει με τις παραδοχές της ανθρωπολογίας της γλώσσας και της σύγχρονης κοινωνιογλωσσολογίας, οι οποίες αναδεικνύουν τη διαδικασία κατασκευής των κοινωνικών ταυτοτήτων μέσα από τη γλωσσική πρακτική, υπογραμμίζοντας ότι «οι ταυτότητες δε συνιστούν στατικές και αμετάβλητες ιδιότητες του εαυτού, αλλά (ανα)παράγονται, διαμορφώνονται ή/και αποδομούνται μέσα από το λόγο» (Καραχάλιου κ.ά. 2019: 86).

Κάνοντας λόγο για κοινότητες και γλώσσες που βρίσκονται σε πορεία συρρίκνωσης, η αντίστιξη ανάμεσα στην τοπική ταυτότητα, που συχνά εκδηλώνεται ως ταυτότητα αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη και στην ταυτότητα όσων επιζητούν την ταύτιση με την κυρίαρχη πολιτισμικά και οικονομικά ομάδα (Woolard, 1985: 739), αποτελεί ένα πρόσφορο πεδίο διερεύνησης της έννοιας της γλωσσικής κατασκευής της ταυτότητας. Σε αυτό το πλαίσιο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να εξετάσουμε τις γλωσσικές πρακτικές που αξιοποιούνται από τους ομιλητές/τριες, και για αυτόν τον σκοπό εστιάζουμε σε δεδομένα προφορικού λόγου όπως η αφήγηση ή ο διάλογος (Tsitsipis 1995). Το είδος της προφορικής αφήγησης είναι πιο πρόσφορο για μία τέτοια εξέταση, καθώς όπως επισημαίνει η Hill (1992), με αυτήν αναδεικνύεται πιο έντονα η αντίφαση ανάμεσα στις απόψεις των ομιλητών/τριών που βλέπουν θετικά την τοπική ταυτότητα, που είναι συνήθως άτομα με ελάχιστες ευκαιρίες ή προσδοκίες κοινωνικής ανέλιξης εκτός των ορίων της τοπικής κοινότητας (Dorian 1980: 88), και στις απόψεις όσων επιθυμούν να αποβάλουν την τοπική ταυτότητα με τον λόγο τους να εμφανίζεται αντιπαραθετικός και απαξιωτικός προς αυτές τις αξίες (Hill ό. π.).

Σύμφωνα με τον Crystal (2000: 80-81) πολλές μειονοτικές γλώσσες χάνονται σήμερα με ταχείς ρυθμούς, ακριβώς γιατί οι ομιλητές τους επιθυμούν την αποδέσμευση από την τοπική, στιγματισμένη συχνά, ταυτότητα και τις πρακτικές της, επιζητώντας τα οφέλη που προκύπτουν από την αφομοίωση με τις αξίες και φυσικά τη γλώσσα της κυρίαρχης ομάδας (Burling 1970: 102 · Kroskrity 2009: 194).⁴ Για το λόγο αυτό, οι αφηγήσεις και οι γλωσσικές στρατηγικές των ομιλητών/τριών παρέχουν δυνατότητες διερεύνησης των γλωσσικών μέσων κατασκευής της ταυτότητας, είτε αυτή πραγματώνεται με τη χρήση της εναλλαγής κώδικα (βλ. de Fina 2007 · Blommaert & Backus 2013), είτε μέσω των αφηγήσεων παρελθοντικών καταστάσεων με ιδεολογικό περιεχόμενο (βλ. Tsitsipis 1998), είτε με τη χρήση αντιφατικών και ως εκ τούτου ιδεολογικά αντικρουόμενων λόγων (βλ. Hill 1992 · Tsitsipis 1995), όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Επιπλέον, όταν μιλάμε για γλωσσική κατασκευή και διαπραγμάτευση ταυτοτήτων, κάνουμε αναμφίβολα λόγο για τη ρευστότητά τους (Kroskrity 2000: 112 · Bucholtz & Hall 2004: 369). Οι ομιλητές/τριες κατασκευάζουν πολλαπλές ταυτότητες ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικές και επικοινωνιακές περιστάσεις (Albirini 2016: 1-2), και για αυτό το σκοπό «δεν παραμένουν προσδεδεδεμένοι σε μία δεδομένη γλώσσα με αποκλειστικό τρόπο» (Haberland 1997: 18). Ο Fishman, για παράδειγμα, αναφέρει πως ένιωθε περισσότερο Ορθόδοξος Εβραίος στο Πανεπιστήμιο του Στάνφορντ παρά στο Πανεπιστήμιο Γεσίβα όπου γενικά είχε τη δυνατότητα να αλληλοεπιδράσει μιλώντας Γίντις, ενώ ένιωθε περισσότερο Αμερικανός σε ένα συνέδριο εκτός Αμερικής όπου τα Αγγλικά είναι αναγκαστικά η *lingua franca* μεταξύ των συμμετεχόντων (στον Tawalbech 2019: 35). Ο Anderson (2009: 174) αναφέρει, επίσης, ότι στην κοινότητα Paiute, μία ιθαγενή φυλή της πολιτείας Γιούτα των ΗΠΑ, οι ομιλητές/τριες χρησιμοποιούν την πιο διαδεδομένη γλώσσα Navajo, την ίδια ώρα που αυτοπροσδιορίζονται εθνικά ως Paiute, ενώ αντίστοιχα παραδείγματα τόσο από δίγλωσσες/πολύγλωσσες κοινότητες ανά τον κόσμο, όσο και από ομιλητές/τριες με μεταναστευτική εμπειρία, μας δείχνουν ότι γλώσσα αποτελεί έναν από τους βασικότερους δείκτες εθνικής ταυτότητας, αλλά όχι και τον μοναδικό.

Κάτι αντίστοιχο φαίνεται να ισχύει και για την κοινότητα της Ουρούμ που έχει διαμορφώσει μία ιδιότυπη σχέση γλώσσας και εθνικής συνείδησης, εφόσον η τουρκικής προέλευσης διάλεκτος που διατηρούν τα μέλη της στο ρεπερτόριό τους, για πολλά από

⁴ Οι Brown & Gilman (1960) κάνουν λόγο για τη δυνατότητα των γλωσσικών λειτουργιών να διακρίνονται σε «*power/distance*» και «*solidarity*».

τα οποία συνιστά και μητρική γλώσσα, δεν ταυτίζεται με την ελληνικής καταγωγής συνείδησή τους. Η κοινότητα κατάφερε να διατηρήσει την ελληνικότητά της στη Γεωργία, μέσω της συμβολικής σύνδεσης με τη φαντασιακή ελληνική κοινότητα (Anderson 2006: 133), βασιζόμενη όχι στη γνώση της ελληνικής γλώσσας, η οποία απουσίαζε εντελώς από το γλωσσικό της ρεπερτόριο (Aklaev 1988), αλλά στην κοινή θρησκεία (Höfler 2017: 98), που αποτελούσε ούτως ή άλλως διακριτικό στοιχείο ταυτότητας για τους ορθόδοξους χριστιανικούς πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Hamp 1978: 159 · Zerva 2021: 533). Η αίσθηση της ενότητας στη βάση της θρησκείας θεωρούνταν σημαντικότερη από την κοινή γλώσσα κατά τον 19^ο αιώνα (Zerva ό. π.: 533), όταν και οι τουρκόφωνοι Ουρούμ εγκαταλείπουν τον ανατολικό Πόντο και εγκαθίστανται σε περιοχές της Γεωργίας. Συνεπώς, η γνώση της ελληνικής γλώσσας δεν αποτέλεσε καθοριστικό στοιχείο για τον αυτοπροσδιορισμό τους και κατ' επέκταση τη διατήρηση της εθνικής συνείδησης (Melikishvili & Jalabadze 2016), καθώς η θρησκεία αλλά και οι παραδόσεις και η κοινή ιστορική εμπειρία που μοιράζονταν τα μέλη της (Zoumpalidis 2008: 2), λειτούργησαν ως παράγοντες συμβολικής ενότητας με τον ελληνισμό. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αφηγήσεις των πληροφορητών/τριών, σε πολλές από τις οποίες εντοπίζονται επαναλαμβανόμενα μοτίβα αναφορικά με τη σχέση γλώσσας, θρησκείας και εθνικής ταυτότητας καθώς και αναφορές για σύνδεση με την αρχαιότητα και τον ένδοξο αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, ως έννοιες εξίσου σημαντικές για τη διατήρηση της ελληνικότητάς τους (Höfler ό. π.: 87). Έννοιες που λειτουργούν ως ισχυρό διαπραγματευτικό χαρτί με το γηγενή πληθυσμό, όταν η ταυτότητά τους υπονομεύεται. Φυσικά, όμως, η ενθάρρυνση της μονογλωσσίας στην Ελληνική, με ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται για την επιβίωση της Ουρούμ, αποτελεί πλέον τον κυρίαρχο ενδείκτη με βάση τον οποίον αξιολογείται η ελληνικότητα της κοινότητας σήμερα (Zoumpalidis 2016), όπως θα φανεί στις εξιστορήσεις των ομιλητών/τριών παρακάτω.

4. Μεθοδολογία έρευνας

Όπως ειπώθηκε ήδη, η σκοπιά της παρούσας έρευνας είναι ανθρωπολογική· για το λόγο αυτό προσπαθήσαμε να μην εγκλωβιστούμε στις παραδοσιακές κατηγορίες της κοινωνιογλωσσολογίας όπως η κοινωνική τάξη, το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο κτλ. (Τσιτσιπής 2005: 25) και να προσεγγίσουμε τους ομιλητές/τριες ως μέλη που ανήκουν στην ίδια γλωσσική κοινότητα βάσει της κοινής ιστορικής, πολιτισμικής και γλωσσικής τους εμπειρίας. Αυτό σημαίνει ότι το δείγμα που συγκεντρώθηκε, δεν περιλαμβάνει

πληροφορητές/τριες που να αντιπροσωπεύουν ισάριθμα ένα εύρος κοινωνικών χαρακτηριστικών όπως τα παραπάνω, όπως συμβαίνει στις ποσοτικές/συσχετιστικές έρευνες του Labon (Φραγκάκη 2022: 50). Παρόλα αυτά, η διάσταση της ηλικίας έχει απασχολήσει διεξοδικά τις έρευνες για τη γλωσσική συρρίκνωση, κυρίως σε συνάρτηση και με το επίπεδο γλωσσικής επάρκειας των ομιλητών, και έτσι θα της προσδώσουμε ιδιαίτερη σημασία παρακάτω. Κατά συνέπεια, δεδομένης της καταγωγής της ερευνήτριας από την κοινότητα, η επιλογή των πληροφορητών/τριών στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό σε ένα δίκτυο άμεσων ή έμμεσων γνωριμιών της με τα μέλη, που σε πολλές περιπτώσεις ήταν συγγενείς και φίλοι. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ερευνήτρια πληρούσε εξαρχής την ιδιότητα του «δικός/ιά μας» (Πλαδή 2001: 30), που κουβαλά ιδιαίτερη βαρύτητα για το αίσθημα του ανήκειν στην κοινότητα και καθιστά εύκολη την πρόσβαση σε αυτήν.

Έχοντας αναλύσει τις θεωρητικές αρχές που πλαισιώνουν την παρούσα έρευνα, στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε στις μεθόδους που αξιοποιήθηκαν για την άντληση των δεδομένων. Αρχικά επιλέχτηκε η σε βάθος ημιδομημένη συνέντευξη και για αυτό καταρτίστηκε ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων βάσει των οποίων οργανώθηκε η συζήτηση με τους συμμετέχοντες/ουσες. Η συνέντευξη διαρθρώθηκε σε τρεις άξονες κατ' αντιστοιχία με τα κεντρικά ερωτήματα αναφορικά με: α) τις περιστάσεις και τη συχνότητα χρήσης της Ουρούμ, β) το σύνολο των πεποιθήσεων και αντιλήψεων των ομιλητών/τριών απέναντι στη γλώσσα και γ) τη σχέση ανάμεσα στη γλώσσα και την εθνική ταυτότητα. Με αυτή τη μέθοδο θεωρείται ότι εκμαιεύτηκαν οι μεταγλωσσικές παράμετροι (στάσεις, απόψεις κτλ.) που συγκροτούν τη γλωσσική ιδεολογία της κοινότητας. Οι συνεντεύξεις υλοποιήθηκαν στη γλώσσα προτίμησης των συμμετεχόντων/ουσών που κατά πλειοψηφία ήταν η Ελληνική, με μόλις 3 συμμετέχοντες/ουσες να προτιμούν τη Ρωσική.

Η εκμαίευση αυθόρμητου προφορικού γλωσσικού υλικού στην Ουρούμ επιτεύχθηκε μέσω των αφηγήσεων και των διαλόγων που έλαβαν χώρα ενώπιον της ερευνήτριας. Η καταγραφή ειδών λόγου που φέρουν αυξημένους «ενδείκτες φυσικότητας» (Λιόσης 2007: 11), αποτελεί ακόμη μία μέθοδο που συνηγορεί υπέρ της εθνογραφικής διάστασης της έρευνας. Μέσω των αφηγήσεων και των διαλόγων αναδείχθηκαν οι απόψεις, οι στάσεις και οι ταυτότητες καθώς και η γενικότερη τοποθέτηση των ομιλητών/τριών απέναντι στη γλώσσα (Τσάκωνα & Αρχάκης 2022: 243), συμπληρώνοντας με αυτόν τον τρόπο τα δεδομένα των συνεντεύξεων.

Η έρευνα υλοποιήθηκε στο διάστημα μεταξύ του Νοεμβρίου του 2021 και του Αυγούστου του 2023, στην περιοχή της Κεντρικής Μακεδονίας και πιο συγκεκριμένα

στη Θεσσαλονίκη καθώς και σε μικρότερο βαθμό στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης στις πόλεις της Καβάλας και Ξάνθης. Όπως ειπώθηκε ήδη, 70 πληροφορητές/τριες ηλικίας από 20 έως 85 ετών συμμετείχαν στην έρευνα, και ο όγκος του καταγεγραμμένου προφορικού υλικού προσεγγίζει τις 30 ώρες.

5. Δεδομένα της έρευνας

Όπως προειπώθηκε, η σε βάθος ημιδομημένη συνέντευξη με τους πληροφορητές/τριες στηρίχθηκε στη διερεύνηση τριών κυρίως παραμέτρων, με βάση τις οποίες συγκροτείται η γλωσσική ιδεολογία της κοινότητας: οι περιστάσεις και η συχνότητα χρήσης της Ουρούμ, οι αξιολογικές αντιδράσεις των ομιλητών/τριών απέναντι στη γλώσσα, και η αλληλεπίδραση γλώσσας και εθνικής ταυτότητας. Στα παραδείγματα που επιλέξαμε να σχολιάσουμε, αποτυπώνεται συγκριτικά η εικόνα που προκύπτει από τα δεδομένα ατόμων διαφορετικού ηλικιακού προφίλ, που μας επιτρέπει την κατά ηλικίες περιγραφή της γλωσσικής χρήσης, την αξιολογική τοποθέτηση απέναντι σε αυτήν κτλ.

5.1 Γλωσσική χρήση

Διατυπώνοντας κατά λέξη το ερώτημα του Fishman (1965) «*Ποιος μιλάει, σε ποια γλώσσα, με ποιόν και πότε*»⁵ μπορούμε να διακρίνουμε τα πεδία, τους συνομιλητές/τριες και τις περιστάσεις χρήσης των γλωσσών μέσα σε μία πολύγλωσση κοινότητα όπως η Ουρούμ. Στις περισσότερες περιπτώσεις των ερωτηθέντων/εισών,⁶ η χρήση της Ουρούμ περιορίζεται με συνομιλητές/τριες που έχουν επικοινωνιακή επάρκεια στη γλώσσα, που όπως θα δούμε παρακάτω, πρόκειται για άτομα συγκεκριμένου ηλικιακού προφίλ. Ωστόσο, αυτή η διαπίστωση δεν επαρκεί για να ερμηνεύσει πλήρως τη γλωσσική πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει την κοινότητα. Η έντονη διαγλωσσικότητα π.χ., η εναλλαγή κωδίκων με διαφορετικούς συνομιλητές/τριες που εμπλέκονται στην ίδια επικοινωνιακή περίσταση, η μονογλωσσία στην Ελληνική των νεότερης ηλικίας ομιλητών/τριών που τους αναγκάζει να απαντούν στην Ελληνική όταν τους απευθύνονται

⁵ Ο πρωτότυπος τίτλος στα Αγγλικά «*Who speaks what language to whom and when?*».

⁶ Αποφεύγουμε να προβούμε σε συγκριμένες μετρήσεις στην παρούσα έρευνα αναφορικά με τους ομιλητές/τριες, ακολουθώντας την προσέγγιση του Τσιτσιπή (2001: 299), ο οποίος προτίμησε ένα περισσότερο ερμηνευτικό μοντέλο για την κοινότητα των Αρβανιτών παρά ένα θετικιστικό.

στην Ουρούμ, η στρατηγική της κρυπτολαλίας που χρησιμοποιούν συχνά οι μεγαλύτεροι, κ.ά., πρέπει να ληφθούν αναμφίβολα υπόψη, εφόσον επιδιώκουμε μία πλήρη ανάλυση της γλωσσικής κατάστασης της κοινότητας.

Έτσι, όταν η Μ.Σ. (51) κάνει λόγο για «μιξ γλώσσα», ουσιαστικά αναφέρεται στα διάφορα γλωσσικά συστήματα που αλληλοδιαπλέκονται έντονα μεταξύ τους. Συγκεκριμένα στην ερώτηση της ερευνήτριας αν μιλάει την Ουρούμ, πόσο συχνά, με ποιον και υπό ποιες περιστάσεις, η ίδια απαντάει:

(1) Μ.Σ. :⁷ «Αυτό το πιο πολύ το μιξ, λίγο απ' όλα».⁸

Ερευνήτρια: Και μιλάτε και στο σπίτι;

Μ.Σ.: *Ναι, και με τα παιδιά και με όλους έτσι.*

Ερευνήτρια: Και έξω αν βγείτε και δείτε κάποιον;

Μ.Σ.: *«Ναι, ναι πάλι έτσι. Πιο πολύ αυτό κρατάει πιστεύω».*

Στη συνέχεια, η ίδια πληροφορήτρια σκιαγραφεί το ηλικιακό προφίλ των συνομιλητών/τριών με τους/τις οποίους/ες χρησιμοποιεί αποκλειστικά Ουρούμ, επισημαίνοντας ότι πρόκειται κυρίως για «θείες» και «μεγάλους», και παράλληλα προσδιορίζει τη συχνότητα της επαφής λέγοντας ότι είναι σπάνια, για την ακρίβεια «*αραιά και πού*» και διευκρινίζει την περίσταση χρήσης, που είναι «*στο τηλέφωνο*», δηλαδή πρακτική που συντελείται συνήθως στον ιδιωτικό χώρο.

(2) Ερευνήτρια: Υπάρχει κόσμος με τον οποίον μιλάτε 100% ή πιο πολύ Τούρκικα καθαρά;

Μ.Σ.: *«Ναι με τις θείες, με μεγάλους πιο πολύ».*

Ερευνήτρια: Έχετε συχνή επαφή με αυτούς;

Μ.Σ.: *«Έ όχι και πολύ συχνή, αραιά και πού. Πιο πολύ στο τηλέφωνο».*

⁷ Προκειμένου να διασφαλιστεί η ανωνυμία των ερωτηθέντων/εισών, παρατίθενται μόνο τα αρχικά και η ηλικία των πληροφορητών/τριών εντός παρενθέσεων.

⁸ Κατά την απομαγνητοφώνηση των δεδομένων, δε χρησιμοποιήθηκαν μεταγραφικές συμβάσεις της ανάλυσης λόγου, καθώς στο παρόν άρθρο εστιάζουμε σε μία πρώτη ερμηνεία της ιδεολογίας της κοινότητας. Η ανάλυση λόγου και συνομιλίας με τα εργαλεία που μεταχειρίζεται παραδοσιακά η εθνογραφία της επικοινωνίας και η διεπιδραστική κοινωνιογλωσσολογία, θα είναι αντικείμενο σε ένα επόμενο άρθρο.

Τέλος, όταν ερωτάται για τη γλώσσα που χρησιμοποιεί στη δουλειά, κάνει λόγο για την «αναγκαστική» χρήση της Ελληνικής.

(3) Ερευνήτρια: Στη δουλειά τι γλώσσες μιλάτε;

Μ.Σ.: «Στη δουλειά αναγκαστικά Ελληνικά».

Αναφορικά με τα πεδία χρήσης της γλώσσας, η περίπτωση των συννυφάδων Ε.Π. (53) και Ο.Σ. (59) παρακάτω, μας δείχνει ότι η Ουρούμ χρησιμοποιείται εντός κοινότητας και για κρυπτολαλικούς λόγους (Τσιτσιπής 2001: 340). Στην ερώτηση που απηύθυνε η ερευνήτρια και στις δύο στη διάρκεια της συνέντευξης «Με ποιον μιλάτε την Ουρούμ σήμερα;» η Ο.Σ. πήρε το λόγο λέγοντας «Τη μιλάμε μεταξύ μας». Αυτή η δήλωση, όμως, προκάλεσε έντονη αποδοκιμασία εκ μέρους της Ε.Π. η οποία αρνήθηκε το γεγονός απευθύνοντάς της μάλιστα το ερώτημα «Πότε μιλάμε μεταξύ μας; Ρωσικά μιλάμε», και αναγκάζοντας έτσι την Ο.Σ. να αναιρέσει τα λεγόμενά της με ένα γέλιο αμηχανίας. Στη συνέχεια η Ε.Π. ένιωσε την ανάγκη να παρέμβει διευκρινίζοντας ότι μιλάνε την Ουρούμ με τους «άλλους», εννοώντας τα ηλικιωμένα μέλη της κοινότητας, όπως μας ανέφερε προηγουμένως και η Μ.Σ. (51), και όχι «μεταξύ τους». Ωστόσο, λίγο αργότερα και αφού είχε ολοκληρωθεί η συνέντευξη με την Ε.Π., η ίδια απευθύνθηκε στην Ο.Σ. μιλώντας Ουρούμ προκειμένου να σχολιάσει αρνητικά ένα άλλο συγγενικό τους πρόσωπο και συγκεκριμένα την πεθερά τους. Φαίνεται ότι η εναλλαγή στην Ουρούμ από την Ελληνική έγινε με συγκεκριμένη πρόθεση ώστε η ερευνήτρια που ήταν παρούσα στην περίπτωση, και που έχει κατά γενική ομολογία ελλιπή γνώση της γλώσσας, να μην καταλάβει την κακή προαίρεση του σχολίου. Ωστόσο, αυτό το περιστατικό θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως μία περίπτωση αβίαστης γλωσσικής συμπεριφοράς που μαρτυρά σε πραγματικό χρόνο ένα από τα πεδία χρήσης της γλώσσας σήμερα, και αν μη τι άλλο «προδίδει» τις περιορισμένες γλωσσικές λειτουργίες που φαίνεται να έχει η Ουρούμ εντός της κοινότητας.

Ο πληροφορητής Π.Σ. (20), που είναι σαφώς νεαρότερος από τις προηγούμενες πληροφορήτριες, μας δίνει μία εξίσου αποκαλυπτική εικόνα για τις περιστάσεις χρήσεις της Ουρούμ, ενώ παράλληλα αξιολογεί τη γλωσσική του επάρκεια στις άλλες δύο γλώσσες του γλωσσικού του ρεπερτορίου, δηλαδή τα Ελληνικά και τα Ρωσικά, όπως φαίνεται στο παρακάτω απόσπασμα:

(4) Ερευνήτρια: Για τα Τούρκικα έχεις ακούσει κάτι;

Π.Σ.: *«Για τα Τούρκικα εγώ γνωρίζω ότι είναι μία τούρκικη διάλεκτος, αρκετά παλιά απ'όσο γνωρίζω, νομίζω δεν είναι ακριβώς Τούρκικα, είναι Οσμάνικα. Εγώ δεν τη μιλάω, εντάξει έτσι στον αέρα μπορώ να πετάξω δύο – τρεις λέξεις, αλλά καταλαβαίνω τα πάντα. Δηλαδή, η γιαγιά που μου μιλάει, η μαμά καμιά φορά.*

Ερευνήτρια: *Ναι επειδή τη μιλάει και η μία και η άλλη γιαγιά το ρωτάω.*

Π.Σ.: *«Και οι γονείς μου μιλάνε, αλλά όχι σε τόσο μεγάλο βαθμό».*

Ερευνήτρια: *«Άρα εσύ τους έχεις πιάσει ας πούμε να μιλάνε, τους έχεις ακούσει να μιλάνε, αλλά φαντάζομαι πολύ πιο σπάνια από τα Ρωσικά, γιατί έτσι όπως μου τα περιγράφεις, τα Ρωσικά είναι η κυρίαρχη γλώσσα στο σπίτι».*

Π.Σ.: *«Ναι η γιαγιά μου μπορεί να μου μιλήσει σε κάποια φάση μόνο στα Τούρκικα».*

Π.Σ.: *«Εγώ θα της απαντήσω στα Ρωσικά κυρίως, γιατί εντάξει δεν μπορώ να απαντήσω στα Τούρκικα. Αλλά καταλαβαίνω τα πάντα, ό,τι πρόταση και αν μου πει».*

Ερευνήτρια: *Δεν μπορείς όμως μόνος σου να φτιάξεις μια πρόταση;*

Π.Σ.: *«Ε άμα κάτσω κανένα πεντάλεπτο να το διαχειριστώ και να το επεξεργαστώ, θα βγάλω λογικά. Αλλιώς έτσι δεν».*

5.2 Αξιολογικές αντιδράσεις

Παραπάνω η αναφορά στην Ουρούμ έγινε με χαρακτηρισμούς όπως «μιξ γλώσσα» και «μπερδεμένη γλώσσα».⁹ Οι χαρακτηρισμοί αυτοί απηχούν καθαρά την ασύμμετρη σχέση της Ουρούμ με την Ελληνική, αλλά και με τη Ρωσική, για λόγους που έχουν να κάνουν τόσο με τη θεσμική υπεροχή αυτών των γλωσσών ως επίσημων και πρότυπων γλωσσών κρατικών οντοτήτων, αλλά κυρίως γιατί οι ομιλητές της έχουν εσωτερικεύσει, στο συλλογικό επίπεδο της κοινότητας, τον ηγεμονικό εθνικό λόγο (βλ. Αρχάκης 2020), ο οποίος εδραιώνει την ανωτερότητάς τους στο συμβολικό επίπεδο. Αυτή η ασυμμετρία μπορεί να οδηγήσει τους ομιλητές/τριες της Ουρούμ σε μία χαρακτηριστική στάση αυτοϋποτίμησης της γλώσσας (Tsitsipis 1983: 28, 1998: 6), και συνακόλουθα της ταυτότητάς τους, φαινόμενο συχνό σε μειονοτικές γλώσσες που βρίσκονται σε διαδικασία συρρίκνωσης. Αυτή η απαξίωση των ομιλητών/τριών μπορεί να καταλήξει σε

⁹ Άλλοι πληροφορητές/τριες χρησιμοποιούν τον όρο «παραμορφωμένη γλώσσα» για την Ουρούμ (βλ. και τον όρο «μπάσταρδη γλώσσα» στον Λιόση (2007: 82) και «bastardized language» στον Sasse (1992: 17)).

μία γλωσσική συμπεριφορά αποστροφής της ίδιας τους της γλώσσας, όπως διατυπώνει χαρακτηριστικά ο Karan (2011): «[W]hen individuals perceive that the use of, or association with, a language is toxic to their personal good, they will not only stop using that language, they will also often cognitively, socially and emotively distance themselves from that language so that it becomes less and less part of their linguistic repertoire». Έτσι, απόψεις όπως αυτές που αναδεικνύονται από την Ο.Σ. (59 ετών) και την κόρη της Β.Σ. (30 ετών), συνάδουν με την επεξήγηση που δόθηκε προηγουμένως:

(5) Πληροφορήτρια Ο.Σ. (59 ε.):

Ερευνήτρια: Με την εγγονή τι γλώσσες μιλάτε;

Ο.Σ.: *«Θέλω να μάθει και Ρωσικά και Τούρκικα, όταν μιλάω Ρωσικά και Τούρκικα μου λέει «Τι λες, δε σε καταλαβαίνω μίλα κανονικά. Τι κανονικά λέω; Ελληνικά μίλα, μου λέει, εγώ δεν σε καταλαβαίνω τι λες».*

Ερευνήτρια: Άρα δεν τα ξέρει καθόλου;

Ο.Σ.: *«Αυτή δεν ξέρει τίποτα, όταν μιλάς έτσι κοιτάει. Αλλά εντάξει τώρα Τούρκικα η κόρη μου δε με αφήνει, μου λέει «Τι γλώσσα είναι αυτή μαμά, Τούρκικα θα μιλάει τώρα το παιδί;». Αλλά Ρωσικά μου λέει «Μαμά μίλα». Προσπαθώ να μιλήσω Ρωσικά αλλά αυτή πάλι λέει, γιαγιά μίλα κανονικά δε σε καταλαβαίνω».*

Ερευνήτρια: Άρα στο σπίτι μιλάνε μόνο Ελληνικά.

Ο.Σ.: *«Ναι μόνο Ελληνικά».*

(6) Πληροφορήτρια Β.Σ. (30 ε.):

Ερευνήτρια: Θα προσπαθούσες να μάθεις στην κόρη σου Τουρκικά, παρόλο που δεν της αρέσουν;

Β.Σ.: *«Όχι δε θα 'μπαινα σε αυτήν την διαδικασία να τα μάθω».*

Ερευνήτρια: Άρα η γνώση της γλώσσας θα σταματήσει σε σένα, δε θα περάσει στην επόμενη γενιά;

Β.Σ.: *«Όχι».*

Ερευνήτρια: Αυτό σε ενοχλεί ή όχι;

Β.Σ.: *«Κοίτα γενικά τώρα έτσι όπως είναι τα πράγματα με τη σχέση μας με την Τουρκία όχι, να σου πω την αλήθεια δε με ενοχλεί. Με στενοχωρεί ας πούμε ότι δε θα μάθει τα Ρωσικά. Αυτό με στενοχωρεί πάρα πολύ. Δηλαδή είναι μία γλώσσα η οποία χρειάζεται, ειδικά στη Χαλκιδική όπου μένουμε εμείς με τα ξενοδοχεία, τους*

τουρίστες με όλα αυτά, ο κόσμος πληρώνει. Έχουμε πέντε φροντιστήρια στα Μουδανιά που διδάσκουν Ρωσικά. Αυτό με στενοχωρεί, γιατί είναι και μία γλώσσα που θα σου χρησιμεύσει και πιο πολύ από τα Τούρκικα».

5.3 Αίσθηση ταυτότητας

Υπάρχουν δύο ειδών ιδεολογίες που διατρέχουν τις απόψεις των μελών της κοινότητας αναφορικά με την ταυτότητά τους: από τη μία έχουμε την αντίστιξη της τοπικής – κυρίαρχης ταυτότητας και από την άλλη το παράδοξο της διατήρησης μίας γλώσσας τουρκικής προέλευσης που δεν ταυτίζεται με την εθνική συνείδηση των ομιλητών/τριών.

Όπως προαναφέραμε, στις αφηγήσεις όσων επιδιώκουν να παραμείνουν προσδεμένοι στην τοπική ταυτότητα, εντοπίζονται αναφορές σε θετικές αξίες όπως η αλληλεγγύη, η ενότητα, η κατανόηση, κ.ά. (Gal 1993: 337-338), ενώ παρατηρείται κατά κανόνα λόγος που διέπεται από έντονη νοσταλγία για τις παρελθούσες ιστορικές, οικονομικές και κοινωνικο-πολιτισμικές συνθήκες στη βάση των οποίων οργανωνόταν κάποτε η κοινότητα (Hill 1992). Από την άλλη, όσοι επιθυμούν την αποδέσμευση από την τοπική ταυτότητα, αξιολογούν συχνά αυτές τις αξίες ως οπισθοδρομικές που εκλαμβάνονται ως εμπόδιο για την πολυπόθητη κοινωνική κινητικότητα, όπως είδαμε και παραπάνω (κεφ. 3.1.). Τα παρακάτω αποσπάσματα από δύο ομιλητές/τριες παρόμοιας ηλικίας Ρ.Π. (34 ετών) και Β.Σ. (30 ετών), είναι χαρακτηριστικά μίας τέτοιας σύγκρουσης ταυτοτήτων:

(7) Πληροφορητής Ρ.Π. (34 ε.):

Ερευνήτρια: Οι άλλοι σε αντιμετώπισαν, στο σχολείο για παράδειγμα, με ρατσισμό;

Ρ.Π.: *«Με θέματα ρατσισμού; Όχι ποτέ. Τέτοια τουλάχιστον εγώ δεν αντιμετώπισα».*

Ερευνήτρια: Άκουσες όμως περιπτώσεις ανθρώπων που να μην τους δέχτηκαν ή να αμφισβήτησαν ότι είναι Έλληνες;

Ρ.Π.: *«Ξέρεις τι, μερικές φορές μπορεί να το επιδιώξαμε και εμείς αυτό το πράγμα. Γιατί εμείς όταν ήρθαμε εδώ πέρα, είχαμε μία άλλη νοοτροπία, από το σπίτι μας ακόμα. Ενώ οι ντόπιοι ντόπιοι, ήταν λίγο διαφορετικοί, και επειδή δε μας άρεσε αυτό που βλέπαμε, λίγο απομακρυνθήκαμε. Μας απομάκρυναν, εμείς απομακρυνθήκαμε, θες δε θες».*

Ερευνήτρια: Τώρα πώς το βλέπεις, έχουμε προσαρμοστεί ή πάλι είμαστε κάπως διαφορετικοί;

Ρ.Π.: *«Εμείς είμαστε όσο να'ναι διαφορετικοί, για τα παιδιά μας δεν ξέρω. Εγώ είμαι περήφανος για αυτήν την απόσταση, δε θα'θελα η επόμενη γενιά να βγει ένα με αυτούς. Δηλαδή, δεν έχουν όσιο ούτε ιερό, δεν έχουν οικογένεια, τίποτα. Βλέπεις ο αδελφός δεν νοιάζεται για την αδελφή του, τη μάνα του, μόνο τον εαυτό του κοιτάει».*

(8) Πληροφορήτρια Β.Σ. (30 ε.):

Ερευνήτρια: Νιώθεις κάποια σύνδεση με αυτόν τον πολιτισμό (των Ουρούμ);

Β.Σ.: *«Πέρα από τη γλώσσα, δε νιώθω όχι. Εντάξει έχουμε πάρα πολλά τούρκικα στοιχεία».*

Ερευνήτρια: Εσύ βλέπεις κάποιες παραδόσεις να έχουν επιβιώσει;

Β.Σ.: *«Ναι τις οποίες όμως πρέπει να τις αποκόψουμε, να τις βγάλουμε τελείως από τη ζωή μας παρά να τις συνεχίσουμε».*

Ερευνήτρια: Έχεις κάτι στο νου σου;

Β.Σ.: *«Ας πούμε παλιά που η μαμά μου έλεγε ότι έπλενε τα πόδια του πεθερού της, αυτά ήταν τούρκικα έθιμα. Η νύφη ας πούμε. Όταν η μαμά μου παντρευόταν έπρεπε να είναι σκυμμένη και να μην κοιτάει άνθρωπο δεξιά και αριστερά, ήταν τούρκικο έθιμο. Όταν για παράδειγμα καθόμαστε στα τραπέζια όπου πρέπει να κάθονται αλλού οι γυναίκες και αλλού οι άντρες, είναι τούρκικο έθιμο. Έχουμε κάποια τέτοια. Οι γονείς μας βέβαια πιο πολύ, εμείς όσο περνάει ο καιρός εννοείται...».*

Ερευνήτρια: Πάρε τη δικιά μας τη γενιά, εσύ βλέπεις διαφορές; Σε ποια κουλτούρα πηγαίνουμε πιο κοντά;

Β.Σ.: *«Στην ελληνική, στην ευρωπαϊκή βασικά».*

Από την άλλη προκειμένου οι ομιλητές/τριες να διατυπώσουν σαφέστερα την καταγωγή τους και την αδιάσπαστη σύνδεσή τους με την ελληνικότητα, σύμφωνα με την Gal (1998: 322) αξιοποιούν στις διηγήσεις τους σταθερές στρατηγικές όπως ο πλάγιος λόγος, ενώ κατά τον Tsitsipis (1998: 131) πλαισιώνουν την αφήγησή τους με επικλήσεις στους προγόνους, σε μια προσπάθεια επικύρωσης των λεγομένων τους, δεδομένου ότι οι παραινέσεις των προγόνων εκλαμβάνονται συνήθως ως αυταπόδεικτες αλήθειες, ως

λόγος με κύρος ή ακόμη και ως μία φυσική κατάσταση που παραπέμπει στη διαδικασία φυσικοποίησης (βλ. τον αγγλικό όρο naturalization), γεγονός που για τον Tsitsipis (ό. π.: 131) αλλά και την Gal (ό. π.: 322), συνιστά μία σαφή έκφραση ιδεολογίας. Παρακάτω αυτό γίνεται ξεκάθαρο μέσα από την αφήγηση της Ε.Μ. (64 ετών), η οποία παραπέμποντας στην ιστορία που διασώθηκε μέσα από τις αφηγήσεις των προγόνων της, μιλάει για τη διάσταση ανάμεσα στη γλώσσα και στην εθνική ταυτότητά της, για την οποία όμως ένιωθε πάντα ιδιαίτερα περήφανη:

(9) Ερευνήτρια: Εσείς θεωρούσατε τον εαυτό σας Ελληνίδα στη Γεωργία;

Ε.Μ.: *«Πάντα μας θεωρούσαν Έλληνες. Όπου και να πήγαμε «Ποια είναι η εθνικότητά σου; - Ελληνίδα. Καθαρή Ελληνίδα, ρωτούσαν; - Καθαρή».*

Ερευνήτρια: Εσείς θεωρούσατε ότι ήσασταν καθαρή Ελληνίδα;

Ε.Μ.: *«Καθαρή, τι άλλο; Τότε δε γνωρίζαμε τη λέξη «Πόντιος». Εδώ ήρθαμε και....».*

Ερευνήτρια: Οι ελληνόφωνοι Πόντιοι της Γεωργίας σας θεωρούσαν Έλληνες;

Ε.Μ.: *«Ναι και αυτοί είναι όπως εμείς, μόνο που αυτοί γνωρίζουν τη γλώσσα. Υπήρχαν κάποιοι φυσικά που λέγανε «Τι είδους Έλληνες είστε εσείς αφού μιλάτε Τούρκικα;». Αλλά εμείς ήμασταν περήφανοι που ήμασταν Έλληνες».*

Ερευνήτρια: Είναι απαραίτητο να ξέρει κανείς Ελληνικά για να θεωρείται Έλληνας; Τι λέτε;

Ε.Μ.: *«Όχι αφού είναι η ιστορία αυτή. Εμείς χάσαμε τη γλώσσα στην Τουρκία λόγω του τουρκικού πολέμου, αλλά διατηρήσαμε την θρησκεία».*

Ερευνήτρια: Ποιος σας είπε αυτήν την ιστορία;

Ε.Μ.: *«Ναι μας την είπαν στο χωριό οι μεγάλοι άνθρωποι, εκεί την άκουσα εγώ. Αλλά το διάβασα και μετά. Βρεθήκαμε κάτω από τον τουρκικό ζυγό, τους Έλληνες τους βασάνιζαν πολύ και μας έλεγαν «Η θα χάσεις τη γλώσσα ή τη θρησκεία», και οι πρόγονοί μας επέλεξαν να χάσουν τη γλώσσα. Και μείναμε Χριστιανοί, αλλά χωρίς τη γλώσσα».*

6. Επίλογος

Η εξέταση της γλωσσικής ιδεολογίας και των γλωσσικών πρακτικών μίας πολύγλωσσης κοινότητας με ιδιαίτερα ιστορικά και κοινωνικο-πολιτισμικά χαρακτηριστικά όπως της

Ουρούμ, μας δίνει ενδιαφέροντα δεδομένα αναφορικά με τις διεργασίες γλωσσικής συρρίκνωσης. Αναμφίβολα, οι μικρές και μειονοτικές γλώσσες βρίσκονται σε ανταγωνιστική σχέση με τις κυρίαρχες γλώσσες, γεγονός που ανατρέπει τις μέχρι πρότινος πεποιθήσεις και αντιλήψεις των ομιλητών τους αναφορικά με αυτές, ενώ συχνά οδηγεί σε πρακτικές εγκατάλειψής τους και υιοθέτησης των επίσημων και ισχυρών γλωσσών. Ζητούμενο, όμως, είναι η λεπτομερής εξέταση της γλωσσικής συμπεριφοράς και της ιδεολογίας των φορέων της γλώσσας, καθώς διάφορα εμπειρικά δεδομένα αποκαλύπτουν ότι η γλωσσική συρρίκνωση δε συντελείται με τον ίδιο τρόπο ούτε με παρόμοιο ρυθμό στις διάφορες γλωσσικές κοινότητες.

Έτσι, στο παρόν άρθρο επιχειρήσαμε αρχικά να τονίσουμε την ανθρωπολογική και εθνογραφική διάσταση της έρευνας στην κοινότητα Ουρούμ, εστιάζοντας στις γλωσσικές ιδεολογίες και τη συμπεριφορά των μελών της καθώς και στην ιδιότυπη σχέση της γλώσσας και της ταυτότητάς τους, παράμετρος ιδιαίτερα σημαντική στην έρευνά μας που εκδηλώνεται τόσο ως εθνική όσο και ως τοπική ταυτότητα. Αναφερθήκαμε, επιπλέον στις μεθόδους της έρευνας πεδίου που αντλούν πρακτικές και εργαλεία από την ανθρωπολογική παράδοση στη μελέτη της γλώσσας, ενώ τέλος, επιχειρήσαμε να παραθέσουμε αυτούσιες ορισμένες από τις τοποθετήσεις των ομιλητών για όλα τα παραπάνω.

Δεδομένου ότι βασικός στόχος του άρθρου είναι μία πρώτη γνωριμία με μία - άγνωστη εν πολλοίς - πολύγλωσση κοινότητα στην Ελλάδα που φαίνεται να βρίσκεται σε πορεία γλωσσικής συρρίκνωσης, δεν αποσκοπούμε στην διατύπωση αυστηρών συμπερασμάτων για την τύχη της γλώσσας. Αντί αυτού, επιλέγουμε να σκιαγραφήσουμε τις γλωσσικές πεποιθήσεις και πρακτικές που λαμβάνουν χώρα εντός της κοινότητας και που σε τελική ανάλυση είναι και αυτές που θα υποδείξουν τις πιθανότητες επιβίωσης της γλώσσας μελλοντικά. Γιατί, όπως αναφέρει και ο Τσιτσιπής (2007: 400) «τα υποκείμενα των οποίων τη γλωσσική συμπεριφορά προσπαθούμε να ερμηνεύσουμε, ήδη προβαίνουν ή έχουν προβεί στις δικές τους ερμηνείες».

Βιβλιογραφία

- Agheysi, R., & Fishman, J. A. (1970). Language Attitude Studies: A Brief Survey of Methodological Approaches. *Anthropological Linguistics* 12(5), 137–157. <http://www.jstor.org/stable/30029244>.
- Aklaev, A. 1988. Этноязыковая ситуация и особенности этнического самосознания грузинских Греков (по материалам исследования в Цалкском районе) [Ethnolinguistic situation and ethnic self-identification features of the Georgian Greeks]. *Soviet Ethnography* 5, 60–70.
- Albirini, A. (2006). *Modern Arabic Sociolinguistics: Diglossia, variation, codeswitching, attitudes and identity*. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315683737>.
- Amiridze, N. 2019. Languages of the Caucasus and contact-induced language change. *STUF - Language Typology and Universals*, 72(2), 185-192. <https://doi.org/10.1515/stuf-2019-0007>.
- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Verso.
- Anderson, J. D. (2009). Contradictions across Space-Time and Language Ideologies in Northern Arapaho Language Shift. Στο Field, M.C., & Kroskrity, P.V. (Επιμ.), *Native American Language Ideologies: Beliefs, Practices, and Struggles in Indian Country*. Τούσον: University of Arizona Press, 48-76.
- Αρχάκης, Α. (2020). *Από τον Εθνικό στον Μετα-Εθνικό Λόγο: Μεταναστευτικές Ταυτότητες και Κριτική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Blommaert, J. & Backus, A. (2013). Superdiverse repertoires and the individual. Στο Ingrid de Saint-Georges & Jean-Jacques Weber (Επιμ.), *Multilingualism and Multimodality*. Ρότερνταμ: Sense Publishers, 11-32.
- Brenziger, M. & Dimmendaal, G.J. (1992). Social Context of Language Death. Στο Brenziger, M. (Επιμ.), *Language death. Factual and theoretical explorations with special reference to East Africa*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 3-5.
- Briggs, C. L. (1992). Linguistic Ideologies and the Naturalization of power in Warao Discourse. *Pragmatics* 2(3), 387-404. <https://doi.org/10.1075/prag.2.3.14bri>.
- Brown, R. & Gilman, A. (1960). The pronouns of power and solidarity. Στο Sebeok Th., (Επιμ.), *Style in Language*. Κέμπριτζ; MIT Press, 253-276.

- Bucholtz, M. & Hall, K. (2004). Language and identity. Στο Duranti (Επιμ.), *A Companion to Linguistic Anthropology*. Μάλντεν: Blackwell, 369-394.
- Bucholtz, M. & Hall, K. (2005). Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies* 7(4-5), 585-614.
<https://doi.org/10.1177/1461445605054407>.
- Burling, R. (1970). *Man's many voices: Language in its Cultural Context*. Νέα Υόρκη: Hort, Rinehart & Winston.
- Γούτσος, Δ. & Μπέλλα, Σ. (2020). Εισαγωγή: Γλώσσα και Κοινωνία. Στο Γούτσος, Δ. & Μπέλλα, Σ. (Επιμ.). *Κοινωνιογλωσσολογία*. Αθήνα: Gutenberg, 19-37.
- Crystal, D. (2000). *Language death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Fina, A. (2007). Code switching and ethnicity in a community of practice. *Language in Society* 36(3), 371-392.
- Dorian, N. C. (1980). Language shift in community and individual: The phenomenon of the laggard semi-speaker. *International Journal of the Sociology of Language* 25, 85-94.
- Duranti, A. (1997). *Linguistic Anthropology (Cambridge Textbooks in Linguistics)*. Κέιμπριτζ: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511810190>.
- Eckert, P. (2012). Three Waves of variation study: The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. *Annual Review of Anthropology* 41, 87-100.
- Edwards, J. (2009). *Language and Identity: An introduction, (Key Topics in Sociolinguistics)*. Κέιμπριτζ: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511809842>.
- Ferguson, C.A. (1959). Diglossia. *Word* 15(2), 325-340.
<https://doi.org/10.1080/00437956.1959.11659702>.
- Field, M.C. (2009). Changing Navajo Language Ideologies and Changing Language Use. Στο Field, M.C., & Kroskrity, P.V. (Επιμ.), *Native American Language Ideologies: Beliefs, Practices, and Struggles in Indian Country*. Τούσον: University of Arizona Press, 31-47.
- Field, M.C., & Kroskrity, P. V. (2009). Introduction: Revealing Native American Language Ideologies. Στο Field, M.C., & Kroskrity, P.V. (Επιμ.), *Native American Language Ideologies: Beliefs, Practices, and Struggles in Indian Country*. Τούσον: University of Arizona Press, 3-28.
- Fishman, J. (1965). Who speaks what language to whom and when? *Linguistique* 24, 67-

- Fishman, J. (1967). Bilingualism with and without Diglossia; Diglossia with and without Bilingualism. *Journal of Social Issues*, 23, 29-38.
<http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.1967.tb00573.x>
- Gal, S. (1979). *Language shift: Social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. Νέα Υόρκη: Academic Press.
- Gal, S. (1993). Diversity and constitution in linguistic ideologies: German speakers in Hungary. *Language in Society* 22, 337-359.
- Gal, S. (1998). Multiplicity and Contention among Language Ideologies: A Commentary. Στο Schieffelin B.B., Woolard K.A. & Kroskrity P.V. (Επιμ.). *Language Ideologies*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 317-331.
- Garrett, P. (2010). *Attitudes to Language*. Κέιμπριτζ: Cambridge University Press.
- Gumperz, J. J. (1982). *Discourse Strategies*. Κέιμπριτζ: Cambridge University Press.
- Haberland, H. (1997). Μικρές και απειλούμενες γλώσσες: απειλή για τη γλώσσα ή για τον ομιλητή; Στο Χριστίδης, Φ.Α. (Επιμ.), «*Ισχυρές*» και «*Ασθενείς*» Γλώσσες στην *Ευρωπαϊκή Ένωση*, Πρακτική Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 26-28 Μαρτίου 1997, Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 11-19.
- Hamp, E. P. (1978). Problems of multilingualism in small linguistic communities. Στο Alatis, J.E. (Επιμ.) *International Dimensions of Bilingual Education*, Georgetown Round Table on Languages and Linguistics. Ουάσιγκτον: Georgetown University Press, 155-164.
- Hill, J. H., & Hill, K. C. (1980). Mixed Grammar, Purist Grammar, and Language Attitudes in Modern Nahuatl. *Language in Society* 9(3), 321-348.
<http://www.jstor.org/stable/4167167>.
- Hill, J. H. (1983). Language Death in Uto-Aztecan. *International Journal of American Linguistics*, 49 (3), 258-276. <http://www.jstor.org/stable/1265162>.
- Hill, J. H. (1992). Today there is no respect: Nostalgia, “Respect” and Oppositional Discourse in Mexicano (Nahuatl) Language Ideology. *Pragmatics* 2(3), 263-280.
<https://doi.org/10.1075/prag.2.3.09hil>.
- Höfler, C. M. (2017). *Identifying as Greek and belonging to Georgia: Processes of (un)making boundaries in the Greek community of Georgia*. Διδακτορική διατριβή. Fakultät der Europa. Universität Viadrina Frankfurt (Oder).

- Hymes, D. H. (1972). On Communicative Competence. Στο Pride, J. B. & Holmes, J. (Επιμ.), *Sociolinguistics. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin, 269-293.
- Janse, M. (2003). Language death and language maintenance: problems and prospects. Στο Janse, M. & Tol, S. (Επιμ.), *Language death and language maintenance: theoretical, practical, and descriptive approaches*. Άμστερνταμ: John Benjamins, 9–17.
- Karan, M. (2011). Understanding and forecasting ethnolinguistic vitality. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 32(2), 137-149.
- Καραχάλου Ρ., Τσάκωνα Β., Αρχάκης Α. & Ράλλη, Α. 2019. «Νιώθω στον Καναδά Έλληνας, στην Ελλάδα δε νιώθω Έλληνας»: Η ταυτότητα του/της ξένου/ης σε Έλληνες/ίδες μετανάστες/τριες στον Καναδά». Στο Ράλλη, Α. (Επιμ.), *Γλώσσα και μετανάστευση: Η γλώσσα των Ελλήνων μεταναστών στον Καναδά*. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών, 83-102.
- Kroskrity, P. V. (1998). Arizona Tewa Kiva Speech as a Manifestation of a Dominant Language Ideology. Στο Schieffelin B.B., Woolard K.A. & Kroskrity P.V. (Επιμ.). *Language Ideologies*, Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 103-122.
- Kroskrity, P. V. (2000). Identity. *Journal of Linguistic Anthropology* 9(1-2), 111-114.
- Kroskrity, P. V. (2004). Language ideologies. Στο Duranti (Επιμ.), *A Companion to Linguistic Anthropology*. Μάλντεν: Blackwell, 496-517.
- Kroskrity, P. V. & Field, M.C. (2009). *Native American Language Ideologies: Beliefs, Practices, and Struggles in Indian Country*. Αριζόνα: University of Arizona Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt181hxsc>.
- Kroskrity, P. V. (2010). Language ideologies-Evolving perspectives. *Society and Language Use* 7, 191-211.
- Λιόσης, Ν. (2007). *Γλωσσικές επαφές στη νοτιοανατολική Πελοπόννησο*. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Melikishvili, L. & Jalabadze N. (2016). The issue of ethnic identity and aspects of cross-cultural orientation of the Greeks in Georgia (the example of Ts'alk'a Greeks). *STUF - Language Typology and Universals* 69, 193–212.
- Mertz, M. (1989). Linguistic Ideology and Praxis in U.S. Law School Classrooms. *Pragmatics* 2(3), 325-334. <https://doi.org/10.1075/prag.2.3.04mer>.
- Πλαδή, Μ. (2001). *Το ιδίωμα του Αιτοχώρου. Κοινωνιογλωσσική προσέγγιση*. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

- Sasse, H. J. (1992). Theory of language death. Στο Brenziger, M. (Επιμ.) *Language death. Factual and theoretical explorations with special reference to East Africa*. Βερολίνο & Νέα Υόρκη: Mouton de Gruyter, 7-30.
- Silverstein M. (1979). Language structure and linguistic ideology. Στο Clyne P. R., Hanks W. F. & Hofbauer C. L. (Επιμ.), *The Elements: Parasession on Linguistic Units and Levels*. Σικάγο: Chicago Linguistic Society, 193-247.
- Skopeteas, S. (2013). The Caucasian Urums and Urum language. *Journal of Endangered Languages: Turkic Languages* 3, 333–364.
- Tawalbeh, A. (2019). Theoretical approaches and frameworks to language maintenance and shift research: A critical review. *Apples - Journal of Applied Language Studies* 13(2), 23–44. <https://doi.org/10.17011/apples/urn.201903051738>.
- Τσάκωνα, Β. & Αρχάκης, Α. (2022). Γλώσσα και ταυτότητα. Στο Γούτσος, Δ. & Μπέλλα, Σ. (Επιμ.). *Κοινωνιογλωσσολογία*, Αθήνα: Gutenberg, 233-265.
- Tsitsipis, L. (1983). Narrative performance in a dying language: Evidence from Albanian in Greece, *Word*, 34(1), 25-36. <https://doi.org/10.1080/00437956.1983.11435735>.
- Tsitsipis, L. (1995). The Coding of Linguistic Ideology in Arvanítika (Albanian) Language Shift: Congruent and Contradictory Discourse. *Anthropological Linguistics* 37(4), 541–577. <http://www.jstor.org/stable/30028334>.
- Tsitsipis, L. (1998). *A linguistic anthropology of praxis and language shift*. Οξφόρδη: Clarendon Press.
- Τσιτσιπής, Λ. (2001). Στο Εμπειρικός Λ., Ιωαννίδου Ε., Καραντζόλα Ε., Μπαλτσιώτης Λ., Μπέης Σ., Τσιτσελίκης Κ., Χριστόπουλος Δ. (Επιμ.), *Γλωσσική ετερότητα στην Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Τσιτσιπής, Λ. (2004). *Εισαγωγή στην ανθρωπολογία της γλώσσας: Γλώσσα, Ιδεολογία, Διαλογικότητα και Επιτέλεση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιτσιπής, Λ. (2005). *Από τη γλώσσα ως αντικείμενο στη γλώσσα ως πράξη*. Αθήνα: Νήσος.
- Τσιτσιπής, Λ. (2007). Γλωσσική εθνογραφία, γλωσσική ανθρωπολογία και υβριδικές διακλαδικές προσεγγίσεις. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 27, 397- 401.
- Φραγκάκη, Γ. (2022). Μέθοδοι και δεδομένα στην κοινωνιογλωσσολογία. Στο Γούτσος, Δ. & Μπέλλα, Σ. (Επιμ.). *Κοινωνιογλωσσολογία*, Αθήνα: Gutenberg, 38-70.
- Woolard, K. A. (1985). Language Variation and Cultural Hegemony. *American Ethnologist* 12(4), 738–748.

- Woolard, K. A. & Schieffelin, B. B. (1994). Language ideology. *Annual Review of Anthropology* 23(1), 55-82.
- Woolard, K. A. (1998). Language Ideology as a Field of Inquiry. Στο Schieffelin B.B., Woolard K.A. & Kroskrity P.V. (Επιμ.). *Language Ideologies*, Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 51–67.
- Wurm, S. (1991). Language Death and Disappearance: Causes and Circumstances. Στο Robins, R. H. & Uhlenbeck, E.M. (Επιμ.), *Endangered Languages*, Οξφόρδη & Νέα Υόρκη: Berg, 1-18.
- Zerva, M. 2021. “Thirty times Greek”: Memory, Otherness and Identity construction among descendants of Turkish speaking Greek Orthodox refugees in the 21st century. In Balta, E. (Ed.), *Following the Traces of Turkish-speaking Christians of Anatolia volume II*, Harvard: Harvard University, 525-566.
- Zoumpalidis, D. (2008). *Language and ethnic identity of Pontic Greeks in Cyprus*. MA dissertation. University of Essex.
- Zoumpalidis, D. (2016). Us and them: Inter- and intra-communal ethno-linguistic borders within the Pontic Greek community in Cyprus. *STUF - Language Typology and Universals* 69(2), 235-253. <https://doi.org/10.1515/stuf-2016-0011>.